

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: A NYELVTUDÓS ORVOS, FÖLDI JÁNOS (1755–1801)

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Debrecen a XVIII. század végén az ország legnépesebb városa, egyben rangos szellemi székhelye. Földi János doktor alakította meg a szépirodalmi Debreceni Kört, soraiba tartoztak – Földin kívül – Fazekas Mihály, Szentgyörgyi József orvos, és a parnasszus felé innét induló Csokonai Vitéz Mihály.

Földi a költőtermő Szalontán született, ott, ahol Arany János, később Zilahy Lajos és Sinka István. A szűrszabómester nemes Feoldy Mihály fia korán árvasorsra jutott, neve hamar Földi lett, a szalontai iskolában szolgadiákként segédtanítónak emelkedett, pénzt kuporgat, hogy továbbtanulni a debreceni ösreformátus nagykollégiumba eljuthasson. Tizennyolc éves korában megérkezik a Piac utcát záró nagytemplom mögé, a komor szögletes épületbe, ahol professzor Hatvani híre delejezi a Tisztántúlról beszokszó diákok képzeletét.

Családi pénzforrás hiányában továbbra is famulus, azaz szolgadiák, aki csekély összegért köteles kiszolgálni módosabb társait, közben kiszolgáltatódni kényüknek-kedvüknek. Egyetlen erőt adó vigasza a tanulás; míg mások a kaszárnyaélet vaskos tréfáival töltik az időt, ő vasszorgalommal első tanulóvá küzd magát, eminensi tekintélye az egyetlen védekezés. Ez respektust igen, de elegendő pénzt nem hoz, ezért az 1777-es évben Bárádon tanító, míg összegyűlik némi tartalék a továbbtanulásra. A következő esztendőben ismét a szeretett kollégium falai közt találjuk, Hatvani István, Varjas János és Sinai Miklós voltak a legjelesebb tanárai. Az irodalmi hajlamú diák rövidesen Varjas latin, valamint a klasszikus triász, Baróti Szabó Dávid, Rajnis József és Révai Miklós magyar nyelvű költészetének a hatása alá került.

Debrecennek 1781-ben mond búcsút, versírással próbálkozik, de az orvosi pályára vágyik, s megint kísérti a pénztelenség. Tanárai javaslatára átmenetileg elfogadta a kiskunhalasi iskola rektori állását, ott találkozott Kazinczy Ferenc öccsével, Lászlóval, aki levélben bemutatta a nagy irodalmi szervezőnek. Húsz évig tudtak egymásról, sokáig leveleztek, de személyesen soha nem találkoztak. A három halasi esztendőben összegyűlt pénz 1784-ben lehetővé tette a beiratkozást az orvosi karra, pont a karnak Budáról Pestre történt költözése évében.

Az idős medikus (29 éves) Pest-Budán az irodalmi élet sűrűjébe került. Személyes barátai lettek Batsányi János, Kármán József, Berzeviczy Gergely, Pálóczi Horváth Ádám és a könyvtáralapító irodalombarát péceli gróf Ráday Gedeon, valamennyien a hazai felvilágosodás nagy alakjai. Az 1786-tól megjelenő 'Magyar Kurír' irodalmi mellékletében, a 'Magyar Músa' kisméretű lapjain Földi versekkel és verstani írásokkal jelentkezett, majd a Kassai Magyar Társaság fóruma, a 'Magyar Museum' 1788-ban (Földi orvosdoktorrá avatása évében) – Ráday ajánlatára – korrektori tisztséget kínál fel. Ugyanekkor kezdi levelezését Kazinczy Ferencsel, verseket küld neki, munkatársi kapcsolatba került vele. Földi korrektorsága nem sokáig tart, megszakítják az orvosi vizsgák, avatása után pedig a messzi Szatmár-Németiben kapott városi orvosi állást.

Szatmár vármegye szellemi és gazdasági székhelye Nagykároly, a Károlyiak fészke, noha magyar nyelvű orvosi könyvkiadásban időbelileg megelőzte Pest-Budát (például a debreceni Csapó József főorvos könyve, a 'Kis Gyermekek Ispútálja...', La Langue János varasdi főorvosé. 'A' Magyarországi vizekről...', továbbá Marikovszky Márton Szatmár megyei főorvos Tissot-fordítása: 'A' Néphez Való Tudósítás...' itt kaptak nyomdát a hetvenes évek elején). Földi doktort ez a közelség mégsem vonzotta. Az egyre szenvedélyesebben nyelvészkedő költő-orvos 1789-ben időmértékes verssel köszöntötte Rácz Sámuel pesti orvostanár 'Physiologiá'-ját, amely 'A' borbélyi tanítások első darabja' című könyv elején Ányos Pál és Csokonai Vitéz Mihály költeménye között jelent meg. Ugyanebben az évben beszámolt Kazinczynak a természettudományos nyelvmagyarítási terveiről.

Kazinczy 1790-ben kivált a 'Magyar Museum' szerkesztőségéből, és megindította a rövid életű 'Orpheus' című folyóiratot; Földi követte őt az új irodalmi folyóiratba – és saját érzelmeit Debrecenbe, pontosabban Wespriemi István főorvos házába, akinek Juliska nevű leányával 1790-ben kötött házasságot. Hozományul megkapta a Hajdúkerület főorvosi állását, Hajdúhadház székhellyel.

Minden rendben látszott lenni: közel Debrecen, kapcsolatba kerül Fazekas Mihály főhadnaggyal, Diószegi Sámuel prédikátorral, és Csokonai Vitéz Mihállyal. Ecsedi István tanár szerint a Debreceni Kört Földi szervezte meg. Görög Demeter és Kerekes Sámuel lapja, a 'Hadi és Más nevezetes Történetek' pályázatát hirdetett meg egy ortográfiai műre, amelyen a hajdúkerületi orvos is részt vett. Munkáját később díjazták, egyik alapja lett a 'Debreceni grammatiká'-nak, 1791-ben a tervezett akadémia 24 tagja közé Révai Miklós Földit is jelöli, mégsem boldog. A nála jóval fiatalabb, szépséges Wespriemi Juliska sem könnyít életén; 1793-ban egy versbírálat miatt szakít Kazinczyval és egészsége is egyre romlik.

Első természettudományos műve a 'Magyar Hírmondó' bécsi kiadásában jelent meg 1793-ban, címe: 'Rövid Kritika és Rajzolat a Magyar Fűvésztudományról', amelynek függeléke 289 magyar növénynevet sorol fel. E munkájáért a jénai természetvizsgáló társaság tagjai sorába fogadta. Botanikai művét követte a 'Természet históriája Linné systemája szerint. 1. csomó. Az Állatok országa' (Pozsony, 1801). Ez 1118 új magyar állatnevet tartalmaz. Párat mutatóba: belféreg, cerkóf, czinke, czompó, futrinka, galandféreg, leveli béka, ponty, természet, teknősbéka, végbél kukac stb. A rinocérosz nála szarvorrú, megjegyzésre érdemes, hogy Táncsics Mihály (akkor még Stancsics) 1842-es kiadású 'Lényismeret'-ében még ez a változat található. Az obszcén jellegű népi szavakat salonképessé szelídíti, így lesz a szaricsóka szalatóka. Ismerteti az állatok származását, hasznát, kárát, tulajdonságait, néha tanácsokat, recepteket ad. Az állattan fejezetét már 1799-ben elkészítette, kéziratban maradt botanikai jegyzetei a Diószegi–Fazekas-féle 'Fűvészkönyv'-be épültek be.

Kéziratban volt még az 'Orvosi és Gazdasági Tudósítások', továbbá a 'Természet Tudománya', ez utóbbi tankönyvnek készült. Hasonló 'Oskolai tanítókönyv' jelent meg Ráday Gedeon segítségével Győrben (1793) Látzai Szabó József pápai kollégiumi tanár tollából.

Ha elgondoljuk, hogy Földi mindezt falusi orvosként, zilált körülmények között és ziháló tüdővel kényszerült végezni, elcsodálkozhatunk teljesítményén. Csokonai Lilla után epedezett, ő Juliskától szenvedett. A szerencsétlen házasságból három gyermek született, a nevelés gondja is őt nyomta. Mikor 1801 márciusának végén a 10 esztendő legidősebbik kislánya meghalt, Földit a csapás nagyon lesújtotta. Nem úgy a feleségét. Farsangi hangulatát még az sem zavarta, hogy pár napon belül korai özvegységre jutott. A látszattal nem törődött, de azzal igen, hogy férjének kéziratai más kézbe ne kerüljenek, pedig Csokonai és Széchényi Ferenc kérték – nem ingyen.

Földi doktor földi maradványainak pontos helye már nem ismeretes. Hajdúhadház temetőjébe egy akácot ültettek a sírjára, ahogy sírversében kívánta, de a jelképes fa kiszáradt,

s mire emlékkő került a helyére, a sírdombot már nem találták. A hajdúsági lokálpatriotizmus nem hagyta emlékét cserben. Bár Csokonai szép verse szerint:

„Mégis becstelen puszta bogács fedi
Hadház homokján szent tetemid helyét
Még sincs, ki lantján a Dunához
Így keseregne: Kimula Földi.”

Halálának 46. évfordulóján terméskővel jelölték meg a vélt sírhelyet, az emlékünneepségen Toldy Ferenc méltatta, Garay János költő versben köszöntötte annak emlékét, aki először nyitotta meg nyelvünkön a természet csarnokát.